

щодо різновидів мовного посередництва та вироблення методології перекладознавчого аналізу. Ці аспекти створять базу для пошуків об'єктивних критеріїв перекладацького аналізу, крім того, можна стверджувати, що вони по-новому інтерпретуватимуть філологічні теорії для подальшого розвитку перекладознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Раренко М.Б. Вопросы художественного перевода // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер. 6, Языкознание: РЖ / РАН. ИНИОН. Центр гуманист. науч.-информ. исслед. Отд. языкознания. – М., 2009. – № 2. – С. 109.
2. Эко У. Сказать почти то же самое. Опыт о переводе / Эко Умберто. / Перев. с итал. А.Н.Ковалю. – СПб.: «Симпозиум», 2006. – 574 с.
3. Брандес М.П. Стиль и перевод: на материале немецкого языка: Учебное пособие. Изд. 2-е. / Маргарита Петровна Брандес. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 128 с.
4. Комиссаров В.Н. Лингвистическое переводоведение в России. Учебное пособие. / Вилен Наумович Комиссаров. – М.: ЭТС. – 2002. – 184 с.
5. Шмігер Т. Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя. / Тарас Шмігер. – К.: Смолоскип, 2009. – 342 с. – (Серія «Пролегомени»).

УДК 811.111'37

*Волченко О.М.
(Миколаїв, Україна)*

АНАЛІЗ ГРАМАТИЧНИХ ЗАСОБІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗВ'ЯЗНОСТІ ТЕКСТУ В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

В статті досліджуються граматичні засоби реалізації категорії зв'язності тексту й обґрунтовується їх важливість у побудові як оригіналу, так і перекладу.

Ключові слова: характеристика тексту, зв'язність, граматичні засоби.

В статье исследуются грамматические средства реализации категории связности текста и доказываются их важность в построении как оригинала, так и перевода.

Ключевые слова: характеристика текста, связность, грамматические средства.

In the article the grammatical means of text cohesion realization are studied. The importance of these means in the text building of the original and the translation is proved.

Key words: text characteristics, cohesion, grammatical means.

Функціонування у мовленні засобів реалізації категорії зв'язності привертало увагу дослідників багатьох країн. Е. Агрікола, І.Р. Гальперін, А.Гардинер, Т.А. ван Дейк, В. Кінч, Г.Я. Солганік та Т.В. Харламова розглядали аспекти зв'язності та принципи її реалізації. Д.О. Брчакова, І.Н. Димарська-Бабилян, К. Кожевнікова, О.О. Селіванова, Р. Ха-

© Волченко О.М., 2011

сан та М.А.К. Холлідей визначили види зв'язності та здійснили спроби їх класифікації. В.У. Дресслер, О.О. Леонт'єв, О.І. Москальська, О.І. Новіков, дослідили семантичну та лексичну організацію зв'язності тексту. П.С. Валгіна, М.С. Поспелов, О.А. Потєбня та Є.А. Реферовська дослідили співвіднесеність граматичних значень і форм. Н.Д. Арутюнова, М.Я. Блох, М.К. Морен, Л.В. Сухова та Н.Ю. Шведова розглядали принцип граматичної та лексичної репрезентації тексту.

У цій статті ми поставили за мету проаналізувати граматичні засоби передачі категорії зв'язності під час перекладу українською мовою оповідання О. Генрі «Останній листок».

Аналіз наукових джерел дозволив встановити, що серед різновидів зв'язності тексту перевага віддається лексико-семантичній. Проте слід зазначити, що дуже часто виникає необхідність розгляду структури тексту з точки зору виникаючих у ньому граматичних зв'язків і відношень. Зокрема, вельми важливим постає визначення особливостей функціонування граматичних засобів об'єднання самостійно оформлених речень у цілісному тексті, характер самого зв'язку, коло смислових відношень, в яке включені конструкції з цими засобами зв'язку тощо.

Реальним вираженням, зовнішнім проявом структури мовленнєвих утворень є їхня мовна форма. О.А. Потєбня з цього приводу зазначає, що «форму можна назвати динамічною структурою, вона втілює всі структурні риси й водночас має здатність розвивати та збагачувати їх. Форма слугує для матеріально-конкретного втілення змісту, а оскільки він становить основу існування системи, то й форма також характеризується співвіднесеністю, взаємозв'язаністю» [1: 34]. Без урахування всього цього розкриття функціонально-смислових відношень одиниць у тексті буде неможливим, а отже – неможливим і пізнання структури мовленнєвих утворень. Розкриття природи складних синтаксичних побудов дає змогу наблизитися до розуміння закономірностей будови тексту. Тому такі лінгвісти, як М.Я. Блох, П.С. Валгіна, А. Гардинер, М.К. Морен та І.І. Фужерон наголошують на необхідності з усією можливою точністю простежити формування складних текстових побудов шляхом сполучення речень. Згідно зі системно-структурним підходом до вивчення складних мовних утворень можливість описати їх цілісну єдність досягається за допомогою знань про складові елементи, а також про зв'язки та відношення між ними.

Прості й складні речення, хоч і виражають певний зміст, у реальному писемному й усному мовленні є лише елементами для побудови складніших мовних утворень. Причому найчастіше текст утворюється не безпосередньо з речень, а з одиниць, які становлять сукупність речень. М.Я. Блох пов'язує це з тим, що у мовленні не лише повідомляється про щось, але й зміст цього повідомлення розгортається, осмислюється, тобто навколо одного змістового центру об'єднуються додаткові повідомлення [2].

Д.О. Брчакова [3] та М.К. Морен [4] вказують також на випадки, коли один зміст передається розчленовано – за допомогою не одного речення, а двох, трьох і більше. У таких випадках звичайно утворюються синтаксичні одиниці, що є більшими за речення і характеризуються синтаксичною єдністю, зв'язаністю елементів, певними змістовими якостями. З цього випливає, що відношення елементів являють собою їхню функціонально-змістову залежність, взаємообумовленість у мовній побудові, визначену завданням формування її цілісного змісту і функції. Оскільки відношення спрямовані на об'єднання

елементів у ціле, то на допомогу їм створюються зчеплення, з'єднання – зв'язки між елементами. Таким чином, граматичні зв'язки – це з'єднання елементів, що виникли під дією системних відношень.

Неможливо не погодитися з І.Р. Гальперіним, який вказує на те, що якщо для граматичного напрямку суттєвими є зв'язки всередині надфразових єдностей між окремими реченнями, а зв'язок самих цих єдностей у рамках тексту, як правило, не розглядається, то при цілісному підході до тексту саме цей зв'язок є основним, домінуючим. У результаті зв'язку частин тексту між собою створюється його цілісність, яка є одним з основних його характеристик. Такий зв'язок, що призводить до цілісності тексту І.Р. Гальперін називає інтеграцією, а різновид зв'язку інтегративним або сполучниковим, що здійснюється за допомогою спеціальних сполучних засобів. У реченні вони передусім виконують роль сурядних сполучників, тому не тільки виражають сполучуваність, об'єднання частин речення, а й розкривають рівноправний характер їхніх відношень [5].

У свою чергу Є.В. Бреус зазначає, що багатозначність англійських сполучників може перешкоджати належному сприйняттю та подальшому збереженню часових та логічних зв'язків у тексті [6]. Багато з них опускаються чи змінюються відповідними українськими сполучниками. «Разом з тим, існує цілий ряд сполучників, що володіють широкою семантикою та значень, про які не згадується у словниках чи довідниках із граматики» [6: 97]. Сполучники виражають універсальні логіко-сміслові відношення, тим самим забезпечуючи зв'язність усього тексту. Щодо цього А. Гарднер слушно зазначає, що сполучники, крім основного, вносять також додаткові значення та виступають актуалізаторами зв'язку з попереднім чи наступним контекстом [7].

Отже, для функції сполучників найбільш суттєвим є те, що вони завжди «виявляються контекстуально обумовленими послідовністю логічних суджень, їх аргументованістю, а також формальним вираженням деяких додаткових семантичних та граматичних відношень» [37: 45].

П.С. Валгіна [8] і М.С. Поспелов [9] розглядають також такий текстовий зв'язок, як приєднувальний або корелятивний. Його спостерігаємо в тих випадках, коли друге речення, що зазнає дії компресії й тому є неповним, тісно приєднується до попереднього завдяки встановленню співвіднесеності форми елемента другого речення з елементами першого. За корелятивного зв'язку зазначені науковці бачать таку співвіднесеність елементів з'єднаних речень або складу першого речення з елементами другого, яка ззовні схожа на співвіднесеність елементів простого та складнопідрядного речень, і проявляється у відповідних видах зв'язку – узгодженні, приляганні, керуванні. На думку О.А. Потебні, це відбувається тому, що випускається елемент ланцюгового зв'язку в другому реченні, а та частина, що залишилася, “приспосовується” до того елемента першого речення, який слугує для побудови поєднання речень.

Врахування корелятивного зв'язку дуже важливе для з'ясування, які структурні відношення складаються між реченнями в тексті, оскільки він є уривчастим, слугує для додання інформації за допомогою приєднувальних сполучників або сполучних слів, а також для об'єднання з основним реченням залежного неповного.

Розглянемо запропонований дослідниками Є.А. Реферовською [10] та Л.В. Суховою [11] тип відношень, названий супозицією чи співпозицією. Мова йде про відношення

тих речень, які повідомляють про явища дійсності, суміжні в складі більшого цілісного явища, події, котрі виступають як єдиний предмет мовлення. Вчені виділяють просторово-буттєву (описову) й часову (оповідну). В першому випадку у супозиції перебувають повідомлення про явища, суміжні в просторі, існуванні, тобто об'єднані просторово, буттєвою суміжністю в більшій цілісній явища дійсності. Цими відношеннями, згідно з Є.А. Реферовською та Л.В. Суховою, часто з'єднується більш як два речення, бо в результаті такого поєднання створюється цілісний опис, картина. Відношення просторово-буттєвої супозиції дуже помітно виражаються за допомогою паралельного зв'язку. Для нього в цих випадках характерний підкреслений паралелізм предметних компонентів повідомлень, а предикати можуть мати властивості часткового паралелізму.

Супозиція часового типу відображає часову суміжність явищ, об'єднаних у цілісному, більшому явищі. До числа таких складених за характером явищ, належить подія, що охоплює ряд дій, період, який-небудь інший, цілісний за часом подієвий відтінок дійсності. Речення немовби нанизуються одне на одне за допомогою тематичного зв'язку, відбувається їх об'єднання на основі часової супозиції двох речень і водночас кожного наступного з попереднім, бо кількість дій, що складають подію, в ході її розвитку збільшується. У даному випадку засобом передачі часової співвіднесеності, послідовності дій виступають елементи паралельного зв'язку, а саме, предикати однієї й тієї ж граматичної категорії.

В англійській мові на відміну від української одним із граматичних засобів зв'язності тексту є артикль, який допомагає зрозуміти лівосторонні та правосторонні зв'язки висловлювання у тексті. Більш пильної уваги дослідники (Є.В. Бреус, А. Гардинер, Л.В. Сухова, І.І. Фужерон) приділяють неозначеному артиклю. Справа в тому, що інформацію, яку несе певний підмет, не можна зрозуміти з попередньої частини тексту, оскільки її там просто немає. Вчені вважають, що слухачу чи читачу необхідно дочекатися нового означення біля іменника, яке зазвичай зустрічається у подальших частинах тексту. В свою чергу означений артикль лише сигналізує про необхідність визначення інформації у конкретному іменнику та прийнятті рішення щодо того, обумовлена вона контекстом чи ні. Саме тому Є.В. Бреус справедливо відмічає, що для неозначеного артикля властива поява у вирішальних місцях тексту, де дія набуває нового неочікуваного напрямку. Прийнято вважати, що англійський артикль, який не має безпосередньої відповідності у мові перекладу, під час перекладу опускається. Однак Є.В. Бреус, А. Гардинер, Л.В. Сухова, І.І. Фужерон знаходять цьому інше пояснення: попередня та подальша інформація, яка виражена артиклем, передається в перекладі за допомогою мовних засобів.

Таким чином, граматичні засоби реалізації категорії зв'язності тексту мають важливу роль для його цілісного розуміння. У нашому дослідженні ми будемо розглядати такі засоби граматичної зв'язності, як артиклі, видо-часові форми дієслів, з'єднувальні слова, сполучники та сполучні слова.

Проаналізувавши оригінал оповідання О. Генрі «Останній листок» [12] нами було виявлено такі засоби забезпечення граматичної зв'язності тексту, як 30 випадків вживання сполучників, 26 випадків вживання артиклів, 23 випадки – сполучних слів та 23 приклади вираження граматичної зв'язності за допомогою видо-часових форм. Розглянемо ці випадки детальніше.

Для дослідження зв'язності, створеної за допомогою сполучників, наведемо наступні приклади з тексту (в дужках наведено номери речень в оригіналі та перекладі):

"She has one chance in – let us say ten" he said, as he took down the mercury in his clinical thermometer. "And that chance is for her to want to live."(20) – *"У неї один шанс, скажімо, з десяти, – повідомив він, збиваючи ртуть у термометрі. – І цей шанс полягає в тому, щоб вона хотіла жити."*(20)

You may bring me a little broth now. And some milk with a little port in it. (152) – *Тепер ти можеши дати мені трохи бульйону. І молока з портвейном.* (155)

В обох випадках друге речення починається зі сполучника *and*. Такий початок не рекомендується для письмового мовлення, але у розмовній мові воно виконує важливу комунікативну функцію. Зв'язок двох речень може бути встановлений після прослуховування другого, коли в ньому виявляється зміст, що має відношення до першого. Тобто постановка сполучника на початку речення є безпосереднім посиленням до попередньої частини повідомлення. Окрім того, це значно спрощує комунікацію, оскільки адресату непотрібно переробляти інформацію другого речення, адже для цього слугують сполучники, що в даних випадках беруть на себе функцію сполучення, вказують на системне об'єднання частин тексту, тим самим забезпечуючи їх зв'язність. Перекладач М.А. Дмитренко [14] врахував за потрібне зберегти у перекладі побудову речення, а сполучник *and* передав його відповідником в українській мові, тобто сполучником *і*.

Як правило, сполучник *and* у більшості випадків передається сполучником *і*. Однак в тексті є випадки вживання даного сполучника, коли він виражає інші смислові відношення, для вираження яких сполучник *і* під час перекладу застосувати не можна. Наприклад:

And then, with the coming of the night the north wind was again loosed, while the rain still beat against the windows and pattered down from the eaves.(144) – *А поміт, коли настала ніч, знову зірвався північний вітер, знов у вікна періцив дощ, тарабанячи по карнизах.*(147)

And now I must see another case I have downstairs. (158) – *А тепер я повинен навідатися ще до одного хворого тут унизу.* (162)

В даних випадках сполучник *and* вживається для передачі протиставлення подій, яке в українській мові виражається відповідним *а*. Тим не менш, зв'язок між даними реченнями все одно встановлюється, оскільки сполучник *and* вказує на продовження думки, подій попереднього речення.

Аналогічний приклад представляють собою речення, що починаються з протиставного сполучника *but*:

But whenever my patient begins to count the carriages in the funeral procession I subtract 50 per cent from the curative power of medicines. (32) – *Але коли мій пацієнт починає рахувати карети в своїй похоронній процесії, я скидаю з цілющої сили ліків п'ятдесят процентів.* (32)

He had been always about to paint a masterpiece. But had never yet begun it. (96) – *Він весь час збирався створити шедевр, але навіть не почав над ним роботи.* (97)

Протиставний сполучник *but*, окрім основного значення, функціонує також як міжфразовий засіб зв'язку з попереднім контекстом. Посилання такого типу необхідні, якщо надфразова єдність ділиться на два речення. Це допомагає зберегти єдність розповіді, якщо по закону ритму англійської мови, повинна бути зроблена пауза, що розбиває ці речення.

Перейдемо до розгляду вищо-часових зв'язків, як засобу передачі граматичної категорії зв'язності. Зазначимо, що англійська та українська мови значно відрізняються один від одного по відношенню тих засобів, котрі використовуються для вираження вищо-часових зв'язків. Наочним прикладом такої різниці слугують форми групи «доконаних» часів – Perfect Tenses. Відомо, що форма Present Perfect виражає дію, що закінчилася до певного моменту в теперішньому часі. Таку дію перекладач передає дієсловом доконаного виду в минулому часі.

Your little lady has made up her mind that she's not going to get well. (22) – *Ваша маленька подруга вже вирішила, що ніколи не одужає.* (22)

She is very ill and weak, and the fever has left her mind morbid and full of strange fancies. (111) – *Вона дуже хвора й знесилена, а від високої температури в голові у неї з'явилось повно всіляких химер.* (111)

Цікавим випадком є речення 63 та 118:

I've known that for three days. (63) – *Я знаю це вже три дні.* (63)

For half an hour I have been trying to say that I am ready to pose. (118) – *Я півгодини намагаюся пояснити, що готовий позувати.* (118)

Present Perfect тут позначає дію, що пов'язана з певним моментом у теперішньому часі, та крім того має тривалий характер. Під час перекладу з цієї метою перекладач застосував дієслово недоконаного виду у формі теперішнього часу.

Функцією зазначених вищо-часових форм дієслова знову ж таки є посилання до попереднього контексту, оскільки форми групи «доконаних» часів Perfect Tenses зазвичай вказують на результат чи наслідок на подію, про яку йде мова у попередньому реченні чи частині тексту. Цікаво, що розуміння слухачем (читачем) зв'язності тих частин тексту, де вживається вищо-часові форми дієслів, відбувається на підсвідомому рівні, так як даний засіб передачі категорії зв'язності не має безпосередньої відповідності в тексті.

В оповіданні «Останній листок» досить часто показником збереження зв'язності тексту виступає також вживання означеного та неозначеного артикля. У реченні 18, наприклад, ми читаємо: *One morning a busy doctor invited Sue into the hallway with a shaggy, gray eyebrow.* – *Одного ранку заклопотаний лікар порухом кошлатої сивої брови запро- сив Сью у коридор.*

Оскільки автор вперше у тексті згадує про лікаря, в тексті-оригіналі використовується неозначений артикль *a*, який сигналізує саме про появу нової інформації. У наступному контексті, а точніше у реченнях 30, 34, 69, 100, 155 та 163 поряд зі словом *doctor* стоїть вже означений артикль *the*.

В українській мові таке явище як артикль відсутнє. Тому у перекладі англійський артикль, який не має безпосередньої відповідності в українській мові, опускається. Однак постінформація у таких випадках може передаватися за допомогою такого мовного засобу як рема у тема-рематичній структурі висловлювання. Ось чому в українському перекладі ми спостерігаємо те, що артиклі опускаються, а попередня чи наступна інформація, що в них міститься, передається засобом розміщення слів у позиціях теми та реми. Наприклад: *A painter lived on the ground floor beneath the girls* (92). – *Художник жив на першому поверсі під квартирою дівчат* (93).

Наступним засобом зв'язності тексту було виявлено наявність вказівних слів, функцією яких є привертання уваги реципієнта до попередньої інформації та продовження

думки чи ідеї у наступному контексті. В оповіданні даними словами виступають: *so* (речення 6, 56, 123, 169), *as* (речення 40, 75, 111), *besides* (речення 83, 151), *afterwards* (речення 34, 99), та *however* (речення 163). Як правило, ці слова вживаються безпосередньо зі словом, яке вже зустрічалося у тексті, тим самим зв'язуючи окремі частини тексту. Наприклад:

"I'd rather be here with you," said Sue. "Besides, I don't want you to keep looking at those silly ivy leaves." (83) – Краще я побуду біля тебе, – відповіла Сью. – До того ж, я не хочу, щоб ти весь час дивилась на ті дурні листки. (84)

Як бачимо, речення поєднуються між собою словом *besides* на основі смислової єдності, бо перше речення виступає як основне, опорне, а друге слугує для посилення комунікативної ефективності вираженого ним повідомлення, розширення інформації, її пояснення, коментування.

Слід зазначити, що в оповіданні О. Генрі «Останній листок» переважає вживання сполучників та сполучних слів для забезпечення реалізації категорії зв'язності. Це можна пояснити тим, що саме наявність сполучних відношень між реченнями веде до поглиблення, логічної різноманітності повідомлення про єдиний предмет мовлення в тексті. Сполучні відношення характеризують види рівноправного поєднання речень, що входять у комунікативне цілісне, єдине утворення. Спостереження цих відношень допомагає осмислити логіко-мовленнєві зв'язки між частинами попереднього та наступного контексту, а також їх смисловою взаємодоповнюваністю.

Проаналізувавши літературний переклад М.А. Дмитренка, було встановлено, що перекладачу вдалося зберегти зв'язність оповідання, передавши граматичні засоби англійської мови відповідними засобами української мови, хоча іноді перекладач застосовував такі трансформації, як заміна й опущення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике: в 4 т. / А.А. Потебня. – Т. 4. Глагол. Местоимение. Числительное. Предлог. – М.: Изд-во АН СССР, 1941. – 320с.
2. Блох М.Я. Теоретические основы грамматики: Учебник / М.Я.Блох. – 2-е изд., испр. – М.: Высшая школа, 2000. – 160с.
3. Брчакова Д.О. О связности в устных коммуникатах / Д. Брчакова. // Синтаксис текста. – М.; 1979. – №12.
4. Морен М.К., Тетеревникова Н.Н. Стилистика современного французского языка / М.К. Морен, Н.Н. Тетеревникова – М.: Высшая школа, 1980. – 160 с.
5. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин – М.: Наука, 1981. – 139 с.
6. Бреус Е.В. Курс перевода с английского языка на русский / Е.В.Бреус. – М.: Р.Валент, 2007. – 320 с.
7. Gardiner A. The theory of speech and language. – Oxibni, 1932. – P. 208.
8. Валгина П.С. Синтаксис современного русского языка / П.С.Валгина. – М.: Просвещение, 1973. – 349 с.

9. Поспелов М.С. О грамматической природе сложного предложения / М.С. Поспелов. // Вопросы синтаксиса современного русского языка/ под ред. В.В. Виноградова. – М.: Наука, 1980. – 332 с.
10. Реферовская Е.А. Лингвистические исследования структуры текста / Е.А. Реферовская. – Л.: Наука, 1983. – 250 с.
11. Сухова Л.В. Контекстуальная связь предложений / Л.В.Сухова. – К.: Высшая школа, 1982. – 230 с.
12. http://www.online-literature.com/o_henry/1303/
13. http://ae-lib.org.ua/texts/ohenry_stories_ua